

DESNI EKSTREMIZAM U EUROPI

Desni ekstremizam u Evropi

Nakladnik:

Savez antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske
i

Alerta - Centar za praćenje desnog ekstremizma
i protudemokratskih tendencija

Za nakladnika:

Ratko Maričić

Urednik:

Miroslav Kirinčić

Redaktor i lektor:

Miroslav Kirinčić

Dizajn i grafička priprema:

Mario Šimunković

Tisk:

Vjesnik d.d., travanj 2013.

ISBN: 978-953-7587-11-6

Radovi s okruglog stola održanog 10. studenog 2012. godine
pod nazivom:

DESNI EKSTREMIZAM U EUROPI

Predgovor

Povodom Međunarodnog dana borbe protiv fašizma, antisemitizma i ksenofobije, kojim se obilježava nacistički pogrom nad Židovima 1938. poznat kao Kristalna noć, "Savez antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske" i "Alerta - Centar za praćenje desnog ekstremizma i protudemokratskih tendencija" organizirali su 10. studenog okrugli stol na temu desnog ekstremizma u Europi. U prostoru galerije Nova u središtu Zagreba, koja se pokazala pre malom za zainteresiranu publiku svih generacija, u diskusiji su sudjelovali mladi politolozi, filozofi, povjesničari i sociolozi iz Ljubljane, Splita, Beograda i Zagreba.

U kasnijoj diskusiji s publikom otvorile su se teme uloge institucije Crkve u širenju desnoekstremističkih ideja, te se problematizirao i koncept "ekstremizma" kao najbolji termin za označavanje onih tendencija koje oživljavaju neke elemente fašističke ideologije. Najavu okruglog stola i intervjuje sa sudionicima objavili su Novi list i Novosti, kao i brojni internetski portali. Na temelju izlaganja sudionika, diskusija s okruglog stola i drugih doprinosa izdajemo ovu informativnu publikaciju na temu desnog ekstremizma.

Problem populizma u analizama evropske ekstremne desnice

Kada se danas govori o ekstremno desničarskim snagama, koje su se etabrirale na političkoj sceni, obično se misli na one koje su ostvarile značajnije rezultate na izborima za državna predstavnička tijela i time došle u posjed snažnijeg političkog utjecaja i mogućnost da udobnije propagiraju svoje ideje. Politički analitičari u ovom kontekstu navode kao alarmantne primjere činjenice da je Marine Le Pen, liderka francuskog Nacionalnog fronta na predsjedničkim izborima 2012. godine, dobila gotovo šest i pol milijuna glasova (oko 18 posto), da je nizozemska Stranka za slobodu Geerta Wildersa treća po veličini parlamentarna partija u zemlji, da je na parlamentarnim izborima u Finskoj stranka Istinski Finci 2011. godine osvojila treću poziciju, da je u Belgiji stabilno u parlamentu pozicionirana stranka Flamanski interes, da su u porastu slične političke organizacije u Švedskoj, Švicarskoj, Danskoj... Pritom i na istoku Europe postoje organizacije sa sličnim kapacitetom u Poljskoj, Mađarskoj, Bugarskoj, Grčkoj, itd. Uz te parlamentarne stranke, još uvijek je aktivan i čitav niz marginalnijih ekstremno-desničarskih političkih organizacija, poput Britanske nacionalne partije ili Nacionaldemokratske partije Nemačke, te njihovih manje ili više uspješnih kopija u drugim zemljama.

Dominantna liberalna politička misao ocjenjuje pojave takozvanog desnog ekstremizma u kategorijama krize političkog predstavljanja. Kao glavni faktor uspjeha i trajnosti krajnje desničarskih sudsionika političke utakmice u tom kontekstu često se navodi njihovo strateško orijentiranje na tri centralne teme: jedna je koncentrirana na pokušaj da se iskoriste socijalno-ekonomski problemi, druga je nastojanje da se uobičajeno bavljenje politikom u sustavu predstavnicičke demokracije predstavi kao korumpirana djelatnost, a treća je da se insistira na posebnom značaju nacionalnog identiteta, kao ugrožene kategorije (upor. Langenbrachten & Schellenberg, 2011: 12-18; Mudde, 2011: 9-10; Wilson & Hainsworth, 2012: 11).

U takvima analizama posebno se ističe da ciljnu grupu ekstremno desnih partija uvek čine osobe koje se, tijekom procesa ekonomskih i društvenih promjena, osjećaju ugroženo, bilo da je u pitanju zaposlenje, prihod, položaj, pristup obrazovanju ili korištenju slobodnog vremena. Te organizacije koriste se tim strahovanjima, raširenim uglavnom među pripadnicima sitne buržoazije i radništva, kako bi u različitim kampanjama nastupale kao zaštitnici "običnih ljudi" ili "gubitnika" u procesima globalizirane ekonomije. Najnoviji izborni uspjesi krajnje desničarskih stranaka ocjenjuju se i kao rezultat krize distribucije i subjektivnog osjećaja mnogih glasača da imaju sve manji pristup određenim društvenim dobrima i da postaju marginalizirani ili im prijeti opasnost od socijalne marginalizacije.

Zatim, u takvoj situaciji, na plodno tlo nailazi propaganda o iskvarenosti političke elite, i o parlamentarnoj politici u kojoj ne može doći do izražaja „glas malog čovjeka“, jer su sve stranke previše okrenute svojim interesima i sve su „uprljale ruke“ u različitim neprincipijelnim koalicijama, tako da je borbena, „protestna“ politika, koju nude eks-tremno desničarske snage, jedino rešenje.

Najzad, te snage se agresivno nameću i kao čuvari i tumači „identiteta“, posebno u odnosu na strane elemente koje predstavljaju strani radnici i radnice („imigranti“) ili neke druge manjine čiji interesi se predstavljaju kao suprotstavljeni poželjnoj nacionalnoj harmoniji, koja je utemeljena na „europskim vrijednostima“ ili čak „vrijednostima

bijele rase“.

Općenito gledajući, dominantni pokušaji objašnjavanja fenomena političkog delovanja ekstremno desničarskih stranaka i pokreta, kao što se može uočiti i u ovdje navedenim tumačenjima, za svoj konceptualni okvir uzimaju tezu o populizmu (vidi: Ionescu & Gellner, 1969; Laclau, 1977; Matić, 2002; Mudde, 2004; Mijatović, Vujačić i Marinković, 2008). Liberalna politička teorija pod populizmom podrazumijeva sindrom različitih ideja i stavova koji može karakterizirati kako levičarske, tako i desničarske političke grupacije. Riječ je ideologiji ili političkom diskursu koji polazi od premise da je društvo podijeljeno na dvije homogene i međusobno antagonističke grupe: s jedne strane je narod, a s druge je korumpirana elita; a poželjan model političke prakse je ispoljavanje „opće volje“ naroda.

Pokret koji zastupa takvu ideologiju suprotstavljen je političkom establišmentu, izražava nepovjerenje u funkcioniranje institucija predstavničke demokracije, odnosno tradicionalne političke elite. Takvim pokretima zamjera se na korištenju emocionalno obojenih poruka u svojoj propagandi i pribjegavanju stereotipima i predrasudama. Populistička propagandna aktivnost koncentrirana je na interesu naroda, predstavljene kroz lik malog, običnog čovjeka, čovjeka s ulice. Pokreti koji se dovode u vezu s populističkom ideologijom optužuju se za demagogiju u obliku egalitarizma i stvaranje kulta karizmatskog lidera.

Politolozi nastoje europsku ekstremnu desnicu analizirati kao populističku prijetnju parlamentarnoj demokraciji, prepoznajući njihovu ksenofobnu antiimigrantsku politiku, antiislamizam, nacionalizam i socijalnu demagogiju kao potencijalno opasnu smjesu u situaciji ekonomске krize i neizvjesnosti projekta eurointegracija. U takvim situacijama, prema tim shvaćanjima, ti pokreti uspijevaju uzdrmati pozicije tradicionalnih stranaka, uvodeći u polje političke borbe teme koje etablirane stranke izbjegavaju koristiti.

Stavljujući se tako u ulogu zastupnika „malog čovjeka“, a nasuprot korumpiranoj političkoj eliti, koja se u situaciji krize pokazuje nesposobnom adekvatno rješavati društvene probleme, populistički pokret

diskreditira osnovne pretpostavke pluralističkog modela, ugrožavajući funkcioniranje krhkog sustava liberalne demokracije.

Međutim, takav okvir analize ne može ponuditi adekvatan odgovor na pitanje o općem porastu nedemokratskih tendencija u europskoj politici, i o represivnim aktivnostima državnog aparata prema imigrantima, manjinama i pokušajima organiziranog otpora mjerama koje ugrožavaju egzistenciju širih slojeva stanovništva.

Stoga bi bilo potrebno ukazati na jednu povijesno potvrđenu funkciju ekstremno desničarskih pokreta. Tezu o krizi političkog predstavljanja kao uvjetu razvoja ekstremne desnice mogli bismo dopuniti tezom da je vladajućoj klasi u interesu ovladati nezadovoljstvom masa i usmjeriti u kanale koji bi bili bezopasni za društveni sustav. Primjeri Italije i Njemačke u kojima je, nakon Prvog svetskog rata bila predrevolucionarna situacija, ukazuju na takvu funkciju povijesnog fašizma (vidi: Kühnl, 1978: 124-134).

Fašistički pokret je, s jedne strane, artikulirao narodno nezadovoljstvo time što se javno zalagao protiv sustava i proklamirao radikalnu borbu protiv parlamentarnog režima, proceduralne demokracije, liberalizma i kapitalizma. S druge strane, za vladajuću klasu on je bio suštinski bezopasan, jer nije načelno napadao postojeći društveni poredak i princip privatnog vlasništva, već se koncentrirao samo na pojedine simptome, dovodeći ekonomsku krizu u državi u vezu s manjinama unutar zemlje (npr. Židovima) i neprijateljstvom drugih država i naroda.

Još bitnije, fašističke partije su se mogle iskoristiti za aktivnu odbranu kapitalističkog sistema time što je fašistička ideologija komunizam proglašavala za primarnog neprijatelja nacije, što je pogodovalo angažiranju fašističkog pokreta kao instrumenta terora za razbijanje radničkih organizacija. I dok su mase fašističkih pristalica vjerovale da sudjeluju u osporavanju „sustava“ i da ruše kapitalizam kao oblik društveno-ekonomске organizacije koji ugrožava srednje slojeve, one su zapravo služile kao osiguranje kapitalističkog sustava i aktivno radile na uništenju njegovog pravog protivnika: komunističkog pokreta.

Europska povijest 20. stoljeća pokazala je da ekonomske krize

i izborni uspjesi fašističkih partija nisu dovoljni da bi fašizam došao na vlast. Potrebna je i želja kapitalističke klase za fašističkim sustavom vladavine. U situaciji zaoštrene ekonomske i političke krize, kada su tradicionalne građanske partije bile diskreditirane svojom ulogom u politici „sustava“ i gubile masovnu bazu na račun fašističkog pokreta, budući da mehanizmi buržoaske demokratije više nisu bili dovoljni za rješavanje ekonomskih problema i ublažavanje političkih sukoba, što je počelo ozbiljno ugrožavati kapitalistički sustav i s njim povezane povlastice vladajućih klasa, veliki dijelovi buržoazije povezali su se s fašističkim pokretom.

Fašističkom pokretu oni su stavili na raspolaganje finansijska sredstva i mogućnost vršenja propagande, a za uzvrat su iznijeli zahtjev da se unutar fašističkog pokreta potisnu antikapitalistički elementi, i da se glavna snaga tog pokreta angažira protiv antisustavnih snaga ljevice.

Taj povijesni primjer upućuje na oprez u analizi perspektiva organizacijske autonomije ekstremno desničarskih stranaka i pokreta i dometa populističkog aspekta njihove politike. Pogotovo u situaciji kada prenaglašeno isticanje populizma, kao osnovnog aspekta desnog ekstremizma, dobiva funkciju u političkim procesima.

Jedan od primjetnih trendova jeste da stranke establišmenta, kako konzervativne, tako i liberalne, pa čak i nominalno socijal-demokratske, u panici nastoje sprječiti preuzimanje svog biračkog tela od strane „populista“, pa i same kreću u provođenje ksenofobne, rasističke i ratoborne politike, u kombinaciji sa sužavanjem socijalnih i radničkih prava. Takav trend je jasno upozorenje da je pojam populizma u političkoj analizi u velikoj meri zlorabljen.

Politika koja se deklarativno zalaže za interes „naroda“, nasuprotni „eliti“, mora biti procjenjivana prema svojim strukturalnim efektima. Iako se često navodi da su glasači i pristalice takvih političkih stranaka i pokreta ljudi iz reda „gubitnika globalizacije“, pripadnika radničke klase i niže srednje klase, onih s nižim primanjima i nižeg stupnja obrazovanja, interesi za koje se takvi pokreti zalažu, u krajnjoj liniji se poklapaju s interesima najbogatijih društvenih slojeva.

Pouzdanija istraživanja javnog mnijenja (vidi: Goodwin, 2011:

8-11) pokazuju da izraženo neprijateljstvo prema imigrantima, prema tzv. multikulturalnom društvu i prema kulturnim raznolikostima u razvijenim zapadnoeuropskim društvima, nisu motivirana neposrednim osjećajem potencijalne egzistencijalne ugroženosti od ekonomiske konkurenkcije, koju predstavlja imigrantska radna snaga (dakle, ne proističu iz „klasnog instinkta“), već prvenstveno osjećajem da oni predstavljaju prijetnju domaćoj kulturi, da ugrožavaju kulturno jedinstvo nacije i njen identitet (vrijednost preuzeta iz repertoara buržoaske ideologije).

Rivalitet između tradicionalnih političkih organizacija parlamentarnog sustava i organizacija krajnje desnice predstavlja, zapravo, natjecanje starih i novih elita koje zastupaju interesu različitih slojeva i sektora kapitalističke klase. Medijska podrška koju imaju ekstremno desničarske stranke i njihova ukorijenjenost u elementima već uspostavljene vladajuće državne ideologije predstavljaju bitne činitelje njihovog izbornog uspjeha. Po svojoj strukturi, te organizacije nisu narodni pokreti u smislu engleske riječi grassroots, već predstavljaju projekt elite.

Po efektima svog djelovanja, ekstremna desnica u Europi se i potvrđuje kao pokret koji nije niti „narodni“ niti samosvojan, već koji služi kao pomoćna snaga sustavnim mjerama „strukturalnog prilagođavanja“. Njihova primarna uloga je pasiviziranje i zastrašivanje socijalno ugroženog stanovništva u razdoblju ekonomske krize. Takva djelatnost je kompatibilna sa službenim, liberalnim opravdanjima primjene devastirajućih financijskih rezanja osnovnih funkcija socijalne zaštite, suspendiranja demokratskih prava radnika i radnica, diskriminacije manjinskih grupa, rasističkog odnosa prema izbjeglicama i radnicima-imigranatima, podržavanjem globalne hysterije „rata protiv terorizma“. Može se reći da, u odnosu na mainstream partie, u ovom trenutku ekstremno desničarske organizacije igraju ulogu avangarde u promoviranju nedemokratskih mjera državne politike.

Literatura:

- Goodwin, Matthew (2011), Right Response: Understanding and Countering Populist Extremism in Europe, London: Chatham House
- Ionescu, Ghita & Gellner, Ernest (eds.) (1969), Populism – Its Meanings and National Characteristics, London: Weidenfeld and Nicolson.
- Kühnl, Reinhard (1978), Oblici građanske vladavine. Liberalizam – fašizam, Beograd: Izdavački centar Komunist
- Langenbrachten, Nora & Schellenberg, Britta (eds.) (2011), Is Europe on the ‘Right’ Path? Right-Wing Extremism and Right Wing Populism in Europe, Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung
- Laclau, Ernesto (1977), Politics and ideology in Marxist theory: Capitalism, Fascism, Populism, London: NLB
- Matić, Milan (2002), Liberalizam, populizam i demokratija: tri eseja iz političke teorije, Beograd: Službeni list SRJ i Institut za političke studije
- Mijatović, Boško; Vujačić, Ilija i Marinković, Tanasije (2008), Pojmovnik liberalne demokratije, Beograd: Centar za liberalno-demokratske studije i Službeni glasnik
- Mudde, Cas (2004), “The Populist Zeitgeist”, Government and Opposition, Vol. 39, No 4, pp. 541-563
- Mudde, Cas (2011), “Who’s Afraid of the European Radical Right?”, Dissent (Fall 2011), pp. 7-11
- Wilson, Robin & Hainsworth, Paul (2012), Far-Right Parties and Discourse in Europe: A Challenge for Our Times, Brussels: European Network Against Racism

Hrvatski antifašizam i komunistički zločini: povijest i funkcija ideologema

Pokušaj ponovnog otvaranja teme partizana u Hrvatskoj nužno nosi sa sobom opasnost da vas, kao što to obično biva, prozovu za naporan dosađivanje temom kojom je, tobože, javni prostor već daleko prezasićen. Umjesto da kopamo po prošlim događajima i ideologijama, trebali bismo se okrenuti budućnosti i današnjim problemima, čuje se često u takvoj vrsti prigovora. Čini mi se ipak da, ako je "javni prostor" ičim doista prezasićen, onda je to upravo takvo pozivanje na "budućnost", nasuprot dosadnim "svadama iz prošlosti". Suprotno mitovima koji se reproduciraju, razlog zbog kojeg se u raspravama neprestano vraćamo temama Drugog svjetskog rata nipošto nije u našoj opterećenosti poviješću ili u "višku povijesti"¹, ni u nostalziji, ni u traumama vezanima uz obiteljske sudbine. Razlog neprestanog vraćanja temama Drugog svjetskog rata jest činjenica da je ideologem Drugog svjetskog rata u svojim različitim izvedbama odigrao i igra značajnu ulogu u legitimaciji ili pak osporavanju svih političkih režima u Hrvatskoj koji slijede. U tom smislu, pokušaj ponovnog razumijevanja

1 Gojko Borić: Jesu li Hrvati opterećeni viškom povijesti?, Hrvatska revija, Broj 4, 2005.

načina upotrebe ideologema partizana i Drugog svjetskog rata itekako je bavljenje aktualnim pitanjima, budući da su svakako to dominantna ideologija i njeni konstitutivni elementi.

Narodnooslobodilačka borba i socijalistička revolucija

Drugi svjetski rat ulogu legitimacijskog ideologema svakako najjasnije igra u režimu koji mu kronološki neposredno slijedi. Nasljeđovanje, dakako, nije samo pitanje kronologije, kao što ni stvaranje FNRJ nije samo pitanje promijene režima. Riječ je o promijeni logike po kojoj funkcionira cjelokupni sustav. Drugim riječima, radi se o revoluciji koja između ostalog sa sobom nosi i cjelokupnu izmjenu upravljačkih kadrova i državnog aparata. Ti upravljački kadrovi regрутirat će se upravo iz pobjedničke vojske u Drugom svjetskom ratu, odnosno njene hierarhije. Kadrovski kontinuitet rata i novog režima bio je vjerno praćen simboličkim kontinuitetom: npr. državni grb nosio je datum iz NOB-a, a od trinaest državnih i republičkih praznika u Jugoslaviji njih čak deset obilježava događaje iz NOB-a, kao i velika većina javnih spomenika. Nema nikakve sumnje da je NOB bio ključan i neizostavan element legitimacije cijelog sustava, pa su u tom smislu bili upregnuti i državni aparati, uključujući i npr. filmsku industriju. Budući da je borba partizana ishodište nove države, ona je morala biti kanonizirana u verziji koja je najdosljednije pratila ideološku agendu sistema. Dakle, ako je SFRJ bila federacija nacionalnih republika i zemlja samoupravnog socijalizma, borba koja je utemeljila taj sustav nije mogla biti ništa drugo nego narodnooslobodilačka borba i socijalistička revolucija, kako je i glasio puni službeni naziv.

Doista, možemo reći kako je politika vodećih struktura u Jugoslaviji slijedila predratni i ratni program KPJ, odnosno Narodnooslobodilačkog pokreta, pogotovo ako pri tome mislimo na pokušaj rješenja nacionalnog pitanja u Jugoslaviji u smjeru federacije nacionalnih republika čak i za nacije koje bivša monarhija nije ni priznavala. Ipak, vrijedi primjetiti kako je, unatoč kontinuitetu, povremeno

ipak trebalo izvesti određeno "prilagođavanje" programskih koncepata, pogotovo nakon razlaza sa zemljama "socijalističkog lagera" 1948. Na suprot predratnoj kampanji "oslonca na Sovjetski savez" i ratnoj vjeri u Crvenu armiju², sada je trebalo proizvesti što više autonomije u odnosu na "prvu zemlju socijalizma". I tako, što je više jugoslavenski socijalizam postajao "samoupravni", to je više NOB bio "nedogmatski" i neovisan od "moskovske hegemonije"³. Većinu neravnina u odnosu između ta dva koncepta režim je, neposredno nakon 1948., izglađio fizičkim obračunom s onima koji su između "oslonca na SSSR" i borbe protiv imperijalizma, te jugoslavenskog posrednog uključivanja u NATO obrambeni sustav⁴ mogli vidjeti nekakvu kontradikciju. Osim toga, jugoslavenska historiografija i politika nikada nije inzistirala na negiranju sovjetskog utjecaja u NOB-u, tako da eventualna prilagođavanja promjenama vanjskopolitičkih agendi nisu stvarala posebno velike nedosljednosti u legitimacijskim ideoološkim narativima druge jugoslavenske države.

Nacionalni sukobi i nacionalno pomirenje

Do znatnijih potresa u konceptualizaciji NOB-a doći će tek s problematizacijom cijelog sistema i obaju njegovih ključnih konstitutivnih elementa: federalizma i samoupravnog socijalizma. Ako uzmemos u obzir da je čak i formalno odustajanje od socijalizma u najvećoj mjeri počelo već unutar sistema⁵, najveći izazov starom režimu bili su nacionalni projekti koji su, u težnji za vlastitom legitimacijom, pokušavali proizvesti nove historiografske narative. Učestali motiv takvih narativa, preko kojih se posredno uvodila mogućnost preuređenja nacio-

2 Dokumenti centralnih organa KPJ, Komunist, Beograd: 1985.

3 vidi Istorija SKJ, Beograd: 1985.

4 Jugoslavija je 1954. zajedno s Grčkom i Turskom formirala Balkanski pakt (Sporazum o prijateljstvu i suradnji) vidi: John C. Campbell: American Policy Toward Communist Eastern Europe

5 Dušan Bilandžić: Historija SFRJ, Zagreb: 1985.

nalnih odnosa, bio je motiv pojedine nacije kao žrtve jugoslavenskog zajedništva. Svrha tog motiva je sasvim jasna: ako je pojedina nacija i nacionalna republika formalno ravnopravne zajednice u nepovoljnem položaju u odnosu na ostale u toj zajednici, tada je odgovorna prema samoj sebi da svoj položaj u takvoj zajednici temeljito preispita. Za konstrukciju mita žrtve federacije u Hrvatskoj i Sloveniji presudnu će ulogu odigrati ekonomski moment. Pri tome će te dvije republike igrati ulogu najbogatijih i najrazvijenijih članica federacije, koje su prisiljene za sobom “vući” druge slabije razvijene. Srpski mit o žrtvi s druge je strane inzistirao na historijskoj ulozi Srba kao oslobođitelja i ujedinitelja, te najvećeg naroda u federaciji, koji je nepravedno politički najviše podijeljen⁶.

Ideolozi nacionalnog preporoda našli su se u poziciji da preispituju temeljne postavke sistema, pa je u tom smislu bilo logično da pristupe i temeljnoj reviziji dominantne konceptualizacije povijesnih događaja. Ako je NOB utemeljujući moment novog režima i uspostave federalizma, u trenutku kada taj federalizam postaje problem, nužno valja preispitati i povijesno utemeljenje tog federalizma, odnosno NOB-a. U tom preispitivanju postoji, dakako, veliko mnoštvo raznolikih pristupa koji ne mogu ovdje biti detaljno sistematizirani. Ipak, valja reći kako pristupi osporavanju dominantnog narativa nisu nužno išli u smjeru potpunog osporavanja NOB-a u cjelini. Jedan od ulaznih momenata prema reviziji bilo je bavljenje “rubnim” temama, pogotovo pojačan interes za disidente kao što su Hebrang u Hrvatskoj, Ranković u Srbiji ili Đilas i golootočani u Crnoj Gori koji, bez obzira na svoje razlike, kao junaci koji su postali neprijatelji sistema, mogu funkcionirati kao simboli nacionalne žrtve u federaciji nastaloj zajedničkom borbom. Interes za alternativne koncepte međunacionalnih odnosa morao se ipak preseliti i na onu stranu koja je i pružala alternativu federalizmu u samom ratnom sukobu, tj. na ustaše i četnike. Pri tome je važno primijetiti kako je, npr. u posrednim i neposrednim pokušajima rehabilitacije ustaša, ulazna točka opet bila viktimologija, tj. Bleiburg kao zajednički naziv za likvidacije pripadnika poraženih vojski i poražene alternative u

⁶ Takav mit eksplicitno je formuliran u poznatom “Memorandumu SANU” iz 1986. i Miloševićevom govoru Gazimestan 1989.

nacionalnoj politici. Konfuznost tih pokušaja stvaranja novih političkih legitimacijskih modela slijedi jednako konfuznu političku situaciju i veliku neizvjesnost oko razrješenja “jugoslavenske krize”.

Promjenom vlasti u Hrvatskoj došlo je do mogućnosti da se promijeni i formalna državno sankcionirana verzija prošlosti koja bi slijedila prekid sa starom politikom. Model koji je dominirao u hrvatskom političkom vodstvu, dakle model koji je pretendirao da bude dominantan, nije bio krajnje revizionistički. Često prozivane izjave Tuđmana i Mesića kao najviših funkcionara HDZ-a, prva o tome kako NDH nije bila samo zločinačka tvorevina, nego i izraz povijesnih težnji hrvatskog naroda i druga o tome kako su Hrvati dva puta bili pobjednici (1941. i 1945.) svakako jesu pokušaji službene rehabilitacije ustaša, ali ni jedna ni druga ne odbacuju NOB u potpunosti, slijedeći tendenciju “nacionalnog pomirenja”, koja će ih dovesti do napetosti s proustaškom desnicom, tj. HSP-om i još važnije njegovim oružanim krilom HOS-om⁷. Da se izbjegava definitivan razlaz s NOB-om jasno pokazuje i Ustav pisani 1990. u kojem se kao temelj nove države jasno imenuje ZAVNOH, nasuprot NDH. U Tuđmanovom konceptu “nacionalnog pomirenja” bilo je prostora i za Starčevića i Radića i “hrvatsku ljevicu”, ali, manje formalno, i za svjesnu rehabilitaciju nekih simbola NDH, kao i za rušenje spomenika, promjenu imena ulica itd... Čini se kako je takav pristup zapravo više posljedica realpolitičkih kalkulacija, nego gotovog političkog koncepta, ali to u krajnjoj liniji ovdje nije presudno. Ono što je važnije jest to da se on pokazao krajnje nefunkcionalnim i nedosljednim, osim možda u želji da pomiri dio starog upravnog aparata s formalno potpuno novim političkim i ekonomskim sustavom⁸.

7 vidi: Paraga, Paradžik: Borba za Hrvatsku državnu nezavisnost: od obnove do lipanske povelje Hrvatske stranke prava, Zagreb: 1991.

8 Zanimljivo bi u tom smislu bilo vidjeti kako su slične ideološke operacije funkcionirale s druge strane “balvana”, odnosno kako se u RSK mirilo formalno protivljenje “ustaškoj” Tuđmanovoj Hrvatskoj s ekstremnim nacionalizmom i kako u tom smislu стоји NOB.

Strategije kooptacije

Unatoč “nacionalnom pomirenju”, Drugi svjetski rat ostat će prisutan u “unutarnacionalnom” sukobu, odnosno njega će pokušati mobilizirati liberalna opozicija u borbi protiv nacionalizma, pogotovo u svakogodišnjim devetosvibanjskim prosvjedima za povratak imena Trga žrtava fašizma, koji je HDZ-ova vlast krajem 1990. preimenovala u Trg hrvatskih velikana, a budući predsjednik Stjepan Mesić postat će jedan od heroja tog prosvjeda⁹. Bilo je logično očekivati da će se, u trenutku kada je on postao jednom od najvažnijih figura režima, težiti promijeni dominantnog državno sankcioniranog narativa o Drugom svjetskom ratu. Pri tome će se nova garnitura neminovno susresti s nemalim poteškoćama. Naime, iako će novi režim raditi na svojevrsnoj rehabilitaciji partizana, više je nego očito kako se agenda novog režima uvelike razlikuje od agende NOP-a. Te razlike morat će se zagladiti, a partizane pomiriti s agendom aktualnog režima.

To će se pokušati izvršiti dvojnim ideologemom hrvatskog antifašizma i komunističkih zločina. Pri tome je antifašizam nacionaliran (dodan mu je stalni epitet “hrvatski”) da bi napravio jasan odmak od politike jugoslavenskog federalizma. Antifašizam i antifašistička borba se, pak, javljaju kako bi zamjenili termin narodnooslobodilački rat koji ima jasne komunističke prizvuke. Komunistički zločini su također neizostavni dio ideologema. Oni omogućuju da se sve što je bilo dijelom politike partizana, a neprikladno je iz pozicije dominantne ideologije, objasni nesretnim uplivom neprijateljske ideologije komunizma u legitimnu antifašističku borbu. To što su komunisti vodili pokret posljedica je nesretnog razvoja povijesnih okolnosti, pri čemu će Mesić inzistirati na postepenom ispravljanju te historijske nezgode pošto će režim raditi “odmak od boljševičke prakse” i s vremenom se “liberalizirati i približiti zapadu” što je napisljeku i potvrđeno konačnom propašću komunizma¹⁰.

⁹ Dean Sinović: Trg žrtava fašizma vraća se u središte Zagreba odakle je prije deset godina izbrisani?, Vjesnik, 23. veljače 2000.

¹⁰ govor predsjednika RH u Brezovici, 2. lipnja 2009.

Koliko je god takvo podvajanje legitimnog antifašizma i nelegitimnog boljševičkog totalitarizma izrazito praktično u liberalnoj agendi, ono ipak ne može biti elegantno izvedeno budući da nužno inzistira na potpuno arbitarnim rezovima tamo gdje ih je zapravo nemoguće pronaći. Međutim, paradoks tog koncepta nije toliko u nemogućnosti njegovog elegantnog izvođenja, koliko u tome što je riječ o svojevrsnom okretanju politike partizana naglavačke. Naime, to što su komunisti pokrenuli Narodnooslobodilačku borbu i socijalističku revoluciju u situaciji strane okupacije zemlje nije nikakva historijska slučajnost, nego neizostavni element komunističke strategije primjenjivan od Grčke do Vijetnama. Nekomunistički antifašizam nije postojao jer nije ni mogao postojati pošto su “građanske opcije” oduševljeno kapitulirale pred fašizmom, s izuzetkom dvorskih luda oko nesuđenog kralja Petra II. u Londonu. Otpor su mogli i imali interesa organizirati i voditi jedino komunisti. Također, taj otpor nije mogao biti isključivo hrvatski, ali ne zato što bi jugoslavensko zajedništvo bilo neka povijesna nužnost ili vjekovna težnja jugoslavenskih naroda, nego zato što je u situaciji dominacije genocidnih velikodržavnih projekata antifašistički odgovor mogao biti jedino višenacionalni. Uostalom, građanske opcije jasno su pokazale svoj pristup nacionalnom pitanju 1939. sporazumom o podjeli vlasti, potpuno ignorirajući prava manjih nacija. Zapravo, otpor je najviše bio “antifašistička borba” upravo u elementima u kojima je bio najviše komunistički, a ne obrnuto.

Još bi teže bilo dokazati zašto bi masovne likvidacije ratnih zarobljenika bile neka specifična karakteristika vojski pod vodstvom komunista. Nakon propasti velikih antiliberalnih režima, ideja o antikomunizmu kao nužnoj pretpostavci zaštite ljudskih prava izgleda kao loša šala čak i u tranzicijskoj provinciji Hrvatske, a još više u utrobi imperijalizma. Nakon Guantanama i Abu Ghraiba, ipak se čini kako politički zatvori nisu toliko posljedica totalitarne vladavine protivne parlamentarno-konstitucionalnim okvirima, koliko tipična reakcija svakog režima suočenog s dovoljno opasnom sistemskom opozicijom i dovoljno snažnim represivnim aparatom da takvo nešto provede.

Povratak emancipacijskog potencijala?

Ipak, upravo će navodni nužno zločinački karakter komunizma biti glavna primjedba koju će liberalnim pokušajima kooptacije partizana uputiti povjesničar Ivo Banac. Dok Mesić inzistira na rehabilitaciji antifašizma, Banac se protivi samoj uporabi tog koncepta¹¹. Za Banca, njegova opasnost je upravo u toj nemogućnosti jasnog razdvajanja borbe protiv fašizma i komunizma. Iako će se složiti s Mesićem kako je komunizam propao, Banac smatra kako je u Hrvatskoj zbog “veće participacije hrvatskih masa u komunističkoj mobilizaciji za Drugoga svjetskog rata” i veća opasnost od obnove komunizma nego recimo u Poljskoj ili Mađarskoj. U tom smislu, ono što njega brine nije toliko propast komunizma koliko propast tranzicije, odnosno potencijalna politička mobilizacija kao posljedica razočaranja u projekte koji su uspjeli dovesti do restrukturiranja hrvatskog gospodarstva u ovisnu periferiju, ali su kronično podbacili u rješavanju osnovnih socijalnih problema. Ono od čega Banac zapravo strahuje, vezano uz rehabilitaciju antifašizma, jest mogućnost uporabe ideologema partizana u budućnosti u nekom novom projektu koji bi osporio trenutni sustav. U takvom navještaju budućnosti, tradicija narodnooslobodilačkog rata, dakle tradicija masovne participacije u emancipacijskim projektima stvarno može izgledati opasno, barem nepokolebljivim braniteljima statusa quo.

11 Ivo Banac: Hrvatska je natopljena mržnjom, Vrijenac, Broj 396, 7. svibnja 2009.

Hrvatska ljevica i desni ekstremizam

S padom Berlinskom zida, i posljedicama koje je taj čin donio sa sobom, raspao se jedan svijet. I to na cijelom europskom prostoru, što brojni zapadni analitičari redovito zaboravljaju napomenuti ili, pak, toga uopće nisu svjesni. Jer, dok je raspad istočnoeuropskog svijeta, obilježenog režimima realnog socijalizma bio brz i temeljit, jugoslavenskog još tragičniji i uočljiviji, nestanak socijalne države na zapadu koji je tada započeo, još uvijek traje no s, nažalost, vrlo predvidljivim ishodom. Raspad režima u zemljama socijalističkog bloka, te posebno na jugoslavenskim prostorima, otvorio je teško premostivu pukotinu u svijetu europske ljevice. Takav razvoj događaja umnogome je ubio vjeru u mogućnost revolucionarne promjene postojećeg kapitalističkog sistema, toliko ga učvrstivši da se od tada pa sve do danas, unatoč sve ozbiljnijoj ekonomskoj krizi, malo tko u etabliranom svijetu politike i intelektualne zajednice istinski usuđuje smatrati da je drugačiji svijet moguć. Oduzimanje bilo kakve alternative društvu i ljudima išlo je čak toliko daleko da su nesuvršili pamfletistički radovi, poput Fukuyaminog o kraju povijesti ili Huntingtonovog o sukobu civilizacija, dugo vremena figurirali kao relevantni tekstovi, što sasvim jasno govori o stanju svijesti u europskim društvima.

U takvim okolnostima ljevica se povukla u defetizam i potpuni kompromis, nudeći samo kozmetičke promjene te se čak s vremenom

postavljajući kao najgorljiviji pobornik politike štednje i rasprodaje javnih tvrtki, poput željeznica i sl. Pervertirana filozofija tzv. trećeg puta okončala se u nizu besmislenih kompromisa i sveopćoj kompromitiranosti te gubitku povjerenja od strane birača. Taj scenarij odigrao se u Britaniji, Grčkoj, Italiji, prije Hollande-a u Francuskoj, te naravno u svim istočnoevropskim i jugoslavenskim zemljama. Takva izdaja principa i korijena otudila je ljevcu od radništva, praktično ga prepustivši desnici, dok je ona zauzela prostor liberalnih vrijednosti po pitanju kulture i ljudskih prava te prava na različitost. Zauzimanje tog prostora bila je jedina dobra vijest u cijelom razvoju moderne evropske ljevice. No, on naravno nije bio dovoljan, a kamoli uvjerljiv da bi stekao značajniju podršku sindikata i radničke klase u nestajanju. Tako smo došli do aktualnog stanja u kojem zemlje nekadašnjeg socijalističkog bloka, jednako kao i jugoslavenske zemlje, iznova postaju polukolonija zapadnog svijeta, dok se na zapadnoevropskom prostoru aktivno razgrađuje socijalna država, broj nezaposlenih, posebno među mlađom populacijom buja, bez prestanka se pokušavaju privatizirati i omalovažiti javne službe i sveučilišta, a bilježi se i značajan rast ekstremne desnice, povezan s bijedom, nemoći političkih elita i sve većim brojem imigranata. Evropska mainstream ljevica još uvjek nije ponudila adekvatne odgovore na navedene probleme, ali ohrabruje činjenica da su sve brojniji lijevi pokreti, poput onih u Grčkoj i Francuskoj koji nude alternativu, a istodobno su uspjeli postići vidljivost i značajan rezultat na izborima.

Što se tiče hrvatske ljevice, svi spomenuti problemi u Hrvatskoj su maksimalno potencirani i još vidljiviji. Povijesni poraz ljevice s početka devedesetih godina na hrvatsku je ljevcu djelovao još traumatičnije. Na dio razloga nije se moglo utjecati, imajući u vidu poraz na prvim izborima i ratne okolnosti. No, ostaje činjenica da je preimenovana partija de facto izdala sve principe ljevice, povukla se na rezervni položaj i na njemu, neovisno o pobjedama na izborima, i ostala.

Od četiri nosiva stupa lijeve ideje: radništva, internacionalizma, zaštite manjina i suštinske revolucionarnosti, koja bi značila traženje putova k novom društvu, SDP se odrekao doslovno svih. Njegovih predstavnika nije bilo pred radnicima čije su firme gašene, srpskoj zajednici koja je masovno glasala za njih na prvim izborima, nisu se

niti pokušali približiti, niti su istinski procesuirali postolujne zločine na oslobođenom teritoriju, kao i one nad civilima u gradovima, ideje bliskosti jugoslavenskih naroda odrekli su se još u startu, a o potrazi za nekim boljim svijetom, u svjetlu aktualnih prijedloga Zakona o strateškim investicijama ili idejama o prodaji i posljednjih velikih državnih firmi, gotovo je pa uvredljivo govoriti.

Pa zašto je tome tako? Mislim da se radi o cijelom nizu povezanih razloga. Domaća ljevica prije svega još uvijek nije postavila nekoliko ključnih pitanja: kako je moguće da su brojni nekad visoki funkcioniari i dokazani komunisti, preko noći postali stupovi i prvoborci novog režima te zakleti nacionalisti; kako je moguće da su mnogi od onih koji su ostali u Socijaldemokratskoj partiji postali uvjereni liberali, te kako je, na koncu, bilo moguće da ja upravo radništvo masovno okrenulo leđa ljevici početkom devedesetih godina, a čini to i danas? Teško je proniknuti u uzroke izostanka bilo kakve autorefleksije, no, najprije će biti da je riječ o kombinaciji straha od istine, kad je riječ o starijoj generaciji te istinske idejne nezainteresiranosti kad je riječ o mlađima.

Današnji SDP tako, sa ondašnjom partijom ima realni kontinuitet isključivo u pravnom nasljeđu i ponekoj iskri lijevih ideja koja se promptno gasi čim se pojavi. Dovoljno je, uostalom, hladne glave analizirati odnos te partije prema antifašističkom nasljeđu, koje zaista predstavlja najsvjetliju točku njezine povijesti. Dok su, naime, istaknuti SDP-ovci devedesetih godina jako pazili da ih se slučajno ne uslika ispod poneke Titove slike, dvijetisućih su propustili maknuti revizionističko nasljeđe iz javnog života te iznova etablirati antifašističku baštinu, za što kao najbolji primjer može poslužiti Split, u kojem ni po dolasku SDP-ovske gradske vlasti, nije vraćena niti jedna ulica u spomen na antifašističku borbu, pa čak ni žrtava fašizma.

Iznova se vraćamo na pitanje kako je moguće da se stvari po ljevcu razviju na taj način, i to nakon 45 godina vlasti i realnih ekonomskih, društvenih pa i nacionalnih rezultata? Iako je teško i pretenciozno nuditi konačan i neupitan odgovor, čini se da je prije svega riječ o karijerizmu kao značajnom motivacijskom faktoru učlanjenja u partiju, s jedne strane, te o dubokoj birokratiziranoj konzervativnosti u

dobrom dijelu partijskog vrha, s druge strane. Prvu tezu nema potrebe posebno argumentirati, s obzirom na očit plimni val prebjega k novoj pobjedničkoj opciji i sveopćem aplaudiranju od strane istih ljudi, procesima posvemašnje dekonstrukcije socijalističkog nasljeda. Takav, radikalani raskid s vlastitom prošlošću, koja doduše nije u potpunosti negirana, ali je zapravo prešućena i maksimalno modificirana, stvorila je jedno šizofreno društvo koje glumi da kreće od nule, dok istodobno rehabilitira desno nasljeđe. O tim procesima i pitanjima kulture sjećanja na ovim prostorima, kao i o historijskom revizionizmu, najbolje je retke napisao Todor Kuljić. Kad je pak u pitanju druga teza, o birokratiziranoj konzervativnosti službene partije, bojam se da je ona čak i značajnije utjecala na raspad ljevice, no išta drugo. Činjenica je da se od starog revolucionarnog kadra, stasalog u jednoj zaostaloj zemlji i s iskustvom ratne pobjede, nije mogla očekivati još i modernizacija svijesti. No, u trenutku kad su nove generacije komunista, sada znatno obrazovanije i odrasle u jednom novom, optimističnom društvu temeljenom na izgradnji novog svijeta, trebale preuzeti palicu od zaslужnih boraca, to im je početkom sedamdesetih godina onemogućeno. Umjesto toga, inauguiran je poželjan dogmatski duh, oličen u bezličnom rječniku i izostanku svake inicijative pa i subverzije, koja bi imala biti prirodni sumpotnik svake ljevice, zahvaljujući čemu je izgubljen korak s vremenom, a dugoročno i bitka s nacionalističkom desnicom.

Na taj način, umjesto da se iskoriste kreativne snage nove generacije, okupljene oko muzičke, književne, novinarske i uopće umjetničko-intelektualne scene, koje su bile sve samo ne nacionalističke i antiljevičarski nastrojene, režim ih je gurnuo u poludisidentski status. Najbolji primjer u prilog ovoj tezi svakako je činjenica da je vlast optuživala momke iz Ferala Tribunea da podrivate i državu i sistem, što postaje izrazito komično, ako ne i tužno u svjetlu njihovog kasnijeg djelovanja.

Tako su na kraju, bez kreativnih snaga i s nizom karijerista oko sebe, istinski ljevičari unutar partije izgubili bitku protiv desnice, torpedirani također i tehnomadenadžerskom frakcijom okrenutom kapitalističkom društvu.

Sve ovo ima za posljedicu da je hrvatsko društvo danas u potpunosti impregnirano konstitutivnim mitovima tuđmanizma, da je svaka lijeva ideja još uvijek proskribirana i gleda ju se s podozrenjem, da više od tri tisuće antifašističkih spomenika srušenih u ludilu devedesetih godina još uvijek nije obnovljeno, da se hrvatski Srbi izvjesno neće masovnije vratiti u svoju zemlju, da se nismo pogledali u ogledalo i kao društvo prznali odgovornost za zločine počinjene prema civilima u gradovima i na prostorima oslobođenim nakon Oluje, kao i zločinima počinjenim u naše ime u Bosni i Hercegovini te da živimo u poluklerikalnoj državi u kojoj je tuđmanistička elita još uvijek zadрžala svoje pozicije i moć, a radništvo je kao pojam gotovo u potpunosti nestalo u zemlji sa skoro 400 tisuća nezaposlenih.

Također smo, zahvaljujući atmosferi straha i već spomenutim karijerizmom izgubili čitavu generaciju ljevice, tako da između rijetkih preostalih vertikala, poput Nikole Viskovića ili nekoć Šuvara i Horvata te mlade generacije nema nikoga tko bi stajao između i na koga se nova generacija može osloniti.

Na kraju nam ostaje pitanje kamo dalje i ima li uopće izlaza iz ove gubitničke patpozicije kojoj ni spomenute okolnosti na evropskom prostoru ne idu na ruku? Da bi se iz toga začaranog kruga iskoračilo nužno je osvijestiti pogreške iz prošlosti, uvidjeti lažnu iluziju tzv. trećeg puta i iznova početi sanjati. Naravno, prije svega na iskustvima međuratne ljevice, spremne riskirati mnogo više od običnog malograđanskog komoditeta kojem su se mnogi odali u posljednjih dvadeset godina. Ljevice koja je spremno išla i u Španjolsku, kao i u zatvore i koja je, u krajnjoj liniji imala snažnu vezu s vlastitim intelektualcima, koji su joj ranih godina davali boju i ritam. Kada iz današnje perspektive pogledamo na te momke, od kojih su mnogi brutalno strijeljani nakon zatočeništva u Kerestincu i to u koprodukciji Vladka Mačeka, koji ih nije želio pustiti iz zatvora te dakako ustaškog režima, doista uzneniruje lakonski otklon od svakog intelektualnog propitivanja aktualnog stanja ljevice, kojim se nedavno poslužio Zoran Milanović, upitavši se tko su uopće Zuppa, Lalić i ostali?

Za nadati se da ćemo u novim okolnostima buđenja evropske

ljevice i zajedno s njom naći odgovor na neoliberalnu doktrinu ataka na javno dobro i društvo kao takvo, te izbjegći neofašističke resentimane kojima sve više svjedočimo na cjelokupnom europskom prostoru, a posebno na istoku kontinenta, o čemu Hrvatska, kao zemlja aktivne kontrarevolucije ima što reći i svojim iskustvom pomoći da se to drugdje ne ponovi.

Kako misliti fašizam u uvjetima suvremenosti

Ovim tekstrom nastojim osvijetliti promjene uvjeta fašizma u suvremenom društvu. Prije svega, bavit će se time kako su militantne fašistoidne prakse na ulici, ne samo simptom službene fašistoidne politike, već da ih politički establišment nužno treba za izvođenje svojih mehanizama vlasti. Na kraju, pokušat će misliti moguće politike antifašističkog otpora protiv fašistoidnih mehanizama kapitala i države.

Misliti historijski fašizam o tome kako se razvijao i u kojim uvjetima, o tome kako je trebalo prepoznati opasnu tendenciju, koju je još bilo moguće zaustaviti u uvjetima suvremenosti, čini se jednostavnijim nego kako prepoznavati fašistoidne prakse tu i sada. O fašistoidnosti prečesto se, naime, sudi na temelju toga da li je deklarativno prisutan unutar parlamentarne demokracije, slično kao što je to bilo, primjerice, u prošlom stoljeću u Njemačkoj ili Italiji, u obliku političkih stranaka. Mađarska službena politika, relativno visoka izborna potpora obitelji La Pen u Francuskoj ili Grčka Zlata zora, te nedavni primjeri na području nekadašnje Jugoslavije, svakako upozoravaju da je i taj oblik fašizma još uvijek više nego moguć.

Ali, pri razumijevanju fašizma u uvjetima suvremenosti, mora se imati na umu da se, kako upozorava Foucault (1971/2008, 198), vlast ne nalazi na određenom mjestu ili dolazi iz neke određene tačke.

Ako se fašizam proučava u toj ograničenoj varijanti gubi se iz vida niz pojava. Zato se mora, pri analizi fašistoidnih pojava, posvetiti pažnju vlasti koja je raspršena i koju u stvari formira paket više ili manje organiziranih, hijerarhijsko složnih i uskladenih odnosa. Naročito pri tome valja pridavati pažnju vlasti, koja se generira na njegovoј periferiji, na najudaljenijim, lokalnim, konačnim i kapilarnim institucijama, tamo gdje vlast nadilazi pravne norme, tamo gdje se investira u institucije i gdje se počinje vlast ispoljavati u tehnikama i opremi s instrumentima i čak nasilnim sredstvima materijalne intervencije (Foucault 1971/2008, 137).

Na svim tim točkama može se danas prepoznati fašizam, jer te prakse dobivaju preprednije, fluidnije i prikrivenije oblike, jer su inherentno ugrađene u politiku kapitala i države. U Sloveniji su, nakon osamostaljenja, bili na djelu različiti konkretni oblici fašistoidnih politika, od uklanjanja više od 25 tisuću stanovnika nekadašnjih jugoslavenskih republika iz registra stanovništva, do sustavnog iskorištavanja radnika-migranata, koji su, zbog zakonskih odredaba, bili primorani na feudalno-ropski odnos kod jednog poslodavaca, kojega nisu smjeli napustiti. Tako su bili prepušteni na milost i nemilost poslodavčeve samovolje, neisplaćivanju plaća i životu u neljudskim uvjetima, pri čemu je svaki pokušaj organiziranja sindikalne borbe od samog početka bio potisnut i onemogućen. Nasilje nad manjinama, od gay pripadnika do Roma, na razini države sustavno se smatralo oblicima spontanog nasilja. Potsjetimo se primjera romske porodice Strojan, koju je samoorganizirana fašistička zajednica lokalnog stanovništva protjerala iz sela, ili napada na gay aktiviste i na lokal jednog od tih aktivista. Pri usvajanju nedavnih reforma sustavno se smanjivalo mirovine stanovnicima nekadašnjih jugoslavenskih republika po etničkom ključu. Na našim prostorima (Slovenija) isto je tako izuzetno razvidno nastojanje da se uskrate bilo kakvi antifašistički elementi Narodnooslobodilačkoj borbi tijekom Drugog svjetskog rata, uz istodobno nametanje socijalne revolucije, koju se pokušava umjetno svesti na moment izgradnje nacionalnog identiteta i nacionalne države, čime se komunizam svodi na autoritarni režim pejorativne razine. Pokušaji meke lustracije izvode se kroz medije i konstantno su prisutni u javnom diskursu, koji nekritički

generira seksizme, nacionalizme, homofobije i druge oblike dominacije i hijerarhije. Pri tome, naravno, ne smije se zaboraviti na konstantnu prisutnost govora mržnje najviših predstavnika vlasti i na nacionalizam, patriotizam i nacionalni ponos prikrivenih neonacističkih milicija, koje redovito regrutiraju sve mlađe članove i sporadički izvode konkretno nasilje na ulicama.

Naravno, kako upozorava Rastko Močnik (1995, 10), isključivo na temelju tih manifestiranih znakova ne može se procijeniti je li fašizam već ovdje, odnosno koliko takvih fašistoidnih praksa je potrebno prije nego se prepozna fašizam kao dominantnu i opasnu ideologiju. No, činjenica je da te fašistoidne znakove manifestiraju različiti činitelji, koji su raspršeni po cijelom društvu. Ti razlozi su strukturni, i tu leži ključni rizik, jer se mogu u svakom trenutku međusobno povezivati i stvoriti duboke strukturne promjene, koje mogu dovesti do otvorene fašističke prakse na svim društvenim razinama.

Takve fašistoidne prakse u društvu, naravno, ne ostaju nezapažene, ali ih se u uvjetima neoliberalne države rješava na neadekvatan način. Jer je isto tako, zbog iskustva fašizma 20. Stoljeća, otvoreno manifestiranje fašistoidnosti postalo moralno neprihvatljivo, a liberalna se država s marginalizacijom pojedinih grupa suočava s politikom priznanja prava tih grupa čime se, pak, može iskorištavanje tih grupa odvijati pod krinkom kulturnih ili etničkih alibija. Marginalizirane grupe se, stoga, organiziraju na osnovu posebnih okolnosti i za sebe traže prava, koja im država u manjoj ili većoj meri i odobrava. Teškoća je u tome da, bez obzira na moguća kratkotrajna rješenja, ta korekcijska politika djeluje na baš istim principima, koji u prvom koraku ponajprije izazivaju isključenost, a istodobno jačaju kolektivnu represiju unutar pojedinih grupa (Močnik, 2006: 29-30). Bilo kakav oblik istinske emancipacije odozdo biva tako nadjačan.

Posljednje razdoblje ekonomске krize, koja je inherentna kapitalizmu, u mnogočemu podsjeća na povijesnu epohu, koja je u 20. stoljeću naplavila povijesni fašizam. Paralela ima mnogo, naročito ako se ne prihvati razumijevanje uspona fašizma i kao psihološko uvjetovanih pojava zavedenih masa. Povijesni fašizam je u isto vrijeme kao

totalna ideologija, izvan službenih političkih stranaka, razočaranim masama ponudio viziju socijalnih promjena, koje su bile, naravno, izvedene na račun isključivanja i istrebljivanja marginaliziranih grupa.

Kapitalistička kriza svakako se može razumjeti kao trenutak kada produbljena klasna borba dovede do revolucionarne situacije pod rukovodstvom brižne organizirane revolucionarne organizacije. Taj pristup krizu promišlja kao privrednu krizu, kao nešto što nije klasna borba, te istodobno odbija stav da kriza kapitala može biti točkom njegova prestrukturiranja. Ukratko, radi se u razumijevanju da je kriza za kapital funkcionalna, jer uništava neučinkovit kapital i nameće disciplinu radnicima. Otuda slijedi da kriza neke privredne paradigme u tim okolnostima vodi u novi model društvenog organiziranja. A, kako ističe John Holloway (2004, 178), kriza se mora više shvaćati kao otvorena i neizvjesna. Kriza, naime, uistinu može dovesti do prestrukturiranja kapitala i novog društvenog modela, ali za to nema nikakve sigurnosti. Ako se krizu izjednačava samo s prestrukturiranjem, istodobno se zatvara mentalni prostor koji bi omogućio prevladavanje postojećeg, čime se, pak, zatvara mogućnost konačnog sloma kapitala. Krizu se mora, stoga, razumjeti prije svega kao raspad društvenih odnosa kapitalizma. U takvim okolnostima, kada se društvene suprotnosti i borbe produžuju i otvaraju novi horizonti borbi i pobuna, svakako, daleko više jačaju fašistoidni trendovi koje čuva sistem na temelju isključivanja određenih populacija s namjerom discipliniranja svih ostalih.

Danas se fašizam očituje u ekonomskim politikama stezanja pojasa. Takav ekonomski fašizam djeluje selektivno i tangira određene grupe, koje najčešće nisu reprezentirane i organizirane, i tako svaki put iznova stvara novi subjekt, kojega prezentira kao opasnost društvenoj koheziji i iz njega gradi metu neposrednih fašistoidnih politika medija i ulice. Suočeni smo s diskursom primatelja socijalne pomoći kao zlostavljača sistema na račun radnih ljudi, lijenih Grka, kojima posuđujemo novac, javnih djelatnika, koji žive na račun radnika u privatnom sektoru, itd. Danas parlamentarni političari i kapital možda stvarno nisu podvrgnuti direktno nacističkoj ideologiji ali, na simboličkom i isto tako na vrlo konkretnom nivou, svojim politikama osuđuju na ekonomsku i društvenu smrt žene, mlade, umirovljenike,

studente, migrante, Rome, gay populaciju, itd. U suglasnosti s tom službenom politikom militanta samo se pomicu granice normalnosti i prihvatljivosti sustavnog nasilja u društvu i na ulicama.

Iako su ulične grupacije ekstremno desničarske političke stranke i subkulturne strukture možda najvidljiviji izraz suvremenog fašizma, valja taj fašizam u uvjetima financijske i društvene krize razumjeti kao strukturno nasilje kapitala i države. Militantni nestraljivci samo su simptom takve politike, koja za svoj opstanak i održavanje vlasti nužno treba takvu reprodukciju. Umjesto da su ljudi uključeni u klasni konflikt i borbu protiv iskorištavanja i otuđivanja, njihova je pažnja usmjerena protiv marginaliziranih grupa, koje su u kontekstu sustavnog ekonomskog fašizma na različite načine gurnute na i preko ruba društva.

Kapital je pokret odvojenosti i fetišiziranja. Pobuna je pokret protiv toga razlikovanja,... pokret protiv poricanja njegove društvenosti (Holloway 2004, 183). Zbog toga se danas antifašističku borbu mora razumjeti šire od sukoba s uličnim bandama. Jer radi se o sasvim realnoj praksi kojom država i kapital posredno ili neposredno promiču društveni status quo, što znači da se odriče bilo kakvih mislenih ili praktičkih alternativa dominantnoj kapitalističkoj ideologiji. Širenje principa neposredne demokracije, direktnе akcije, nehijerarhijskog organiziranja i decentralizacije, ako su ispunjeni pozitivnim sadržajem antikapitalističke borbe za slobodu bez različitih oblika dominacije, lako prihvaćaju i neonacisti i fašisti. Isto tako postoji opasnost da se u javnosti sukob neutralizira na nivo subkulture, gdje se granice između lijeve i desne opcije izbrišu, te ljudi opet udalje od participiranja u kreiranju radikalne politike odozdo (iz baze) i usredotočenost na klasni konflikt.

Zato borbu protiv fašizma nužno treba shvatiti šire i kao otvaranje polja pobune protiv kapitalizma i svih oblika dominacije, koji omogućuju neposredne fašistoidne prakse. Kao što smo nataknuli na početku, danas je vlast raspršena. Fašistoidne prakse ne postoje same po sebi, kristaliziraju se u državi, a isto tako i u svim drugim društvenim odnosima. Zato antifašistička borba ne može biti konstruirana isključivo

na ekonomskom, a kamoli tek na kulturnom temelju. Naravno, ta borba mora biti anti-statična, te mora istodobno biti usmjerena protiv svih drugih oblika dominacije i hijerarhije, koji pod okriljem kapitalizma cvatu, te ih zato treba rješavati istodobno s ekonomskim pitanjima.

Literatura:

- Anarhistična pobuda. 2009. Proti fašizmu in kapitalizmu, za socialno revolucijo. Avtonomija 1(1): 14.
- Foucault, Michel. 1971/2008. Vednost-oblasc-subjekt. Krtina, Ljubljana.
- Holloway, John. 2004. Spreminjamo svet brez boja za oblast. Ljubljana: Študentska založba.
- Močnik, Rastko. 1995. Extravagantia II: Koliko fašizma? Studia humanitatis, Ljubljana.
- --- 2006. Svetovno gospodarstvo in revolucionarna politika. Ljubljana: Založba / *cf.

Sadržaj

Predgovor	9
Vladimir Marković: Problem populizma u analizama evropske ekstremne desnice	11
Nikola Vukobratović: Hrvatski antifašizam i komunistički zločini: povijest i funkcija ideologema	19
Dragan Markovina: Hrvatska ljevica i desni ekstremizam	29
Tjaša Pureber: Kako misliti fašizam u uvjetima suvremenosti	37
Desni ekstremizam u Europi	45

